

CEMİL MERİÇ KİTABI
“Bu Ülkeyi Yeniden Düşünmek”

-SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ-

Zeytinburnu Belediyesi Kùltür Yayınları
Kitap No: 45

Koordinasyon
Erdem Z. İskenderoğlu
Veli Koç

Cemil Meriç Kitabı

“Bu Ülkeyi Yeniden Düşünmek”

Hazırlayan
Asım Öz

Düzeltili
Habil Sağlam

ISBN 978-975-2485-12-9
TC Kùltür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 20640

1. Baskı
İstanbul, Şubat 2018

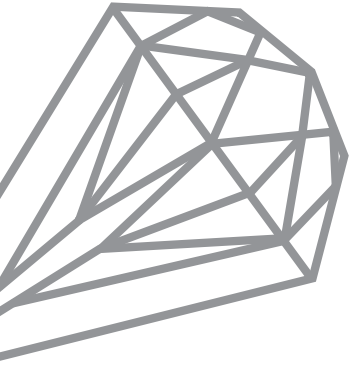
Kitap Tasarım **Salih Pulcu**
Tasarım Uygulama **Recep Önder**

Baskı-Cilt **Seçil Ofset Matbaacılık**
Yüzyıl Mh. Matbaacılar Sitesi 4. Cadde No: 77
Bağcılar İstanbul
Sertifika No: 12068

444 1984

www.zeytinburnu.istanbul

Cemil Meriç ve İslâmcılık Düşüncesi

ERCAN YILDIRIM

Cemil Meriç Türk düşüncesinde önemli izler bırakan fakat herhangi bir ideolojinin içinde tanımlanamayan aydınların önde gelenlerinden. Meriç İslâmcılık düşüncesi içinde, İslâmcılığın düşünürü vasfını alamayacak kadar uzaktır. İslâmcılık düşüncesine katkısı yazdıklarının takipçileri, İslâmcılar tarafından yorumlanmasıyla ilgilidir. Elbette modernleşme dönemini, Batı medeniyetini, Batılılaşmayı, aydını ele alması, çok yerinde tespitlerde bulunması, sert eleştiriler getirmesinin burada etkisi büyüktür. Batılılaşma dönemimizin başta edebiyat olmak üzere aydın tavırlarına, kavramlara, ideolojilere ve elbette İslâmcıların öne çok çıkardıkları medeniyet düşüncesine yönelik yazdıkları hayli etkili oldu.

Cemil Meriç, dönemindeki Necip Fazıl ya da Nurettin Topçu gibi şehirli, eğitilmiş, aileleri belli bir sınıfsal düzenden, yüksek memuriyetten geldiği için entelektüel birikim ve özgüven açısından çok daha önde. 1950'li yıllarda başlayan kırdan kente göç sonucu, kente gelen, burada tutunmaya çalışan, eğitim gören ama aynı zamanda bir mensubiyet arayışı içine giren gençler açısından öteki isimler gibi Meriç de bir tutamak. Hem entelektüel zenginlikten faydalanma hem sistem karşısında korunaklı bir alanda yer alma açısından Cemil Meriç de önemli bir isim olarak İslâmcıların gündeminde yerini aldı.

Cemil Meriç fikirlerinin yanında, Batı'yı bilmesi, okuma ve yazma hususunda bir rehber olabilmesiyle de İslâmcı gençliği etki-

ledi. Tarikat ve cemaatlerin özerkleştiği, İslâmcılığın öteki ideolojilerden kendini ayırdığı bir dönemde Meriç pür İslâmcı bir yönelim göstermese bile İslâmcı gençler için kaynak bakımından, okumalar yapma, belli hassasiyetleri onun üzerinden meşrulaştırma açısından elverişli bir sığınak halinde de inşa edilmiş görünüyor. Tam da İslâmcıların etkileneceği biçimde İslâm ile Batı arasındaki kavganın bir tarafında İslâm'ı öne çıkarmaktan çok Batı'yı etkisizleştirebilecek görüşleri savunan Cemil Meriç gençlik için bulunmaz bir fırsattır. Hem edebiyatı hem entelektüel literatürü bilen Cemil Meriç'e Türkiye'de dış geçirebilecek çok az aydın bulunur. Necip Fazıl, Nurettin Topçu, Sezai Karakoç gibi isimlerin haricindekilerin kültürel iktidarı elinde tutanların nezdinde bir karşılığı yoktur, sol daha çok bunları ciddiye alır. Haliyle sözü dinlenir bir Cemil Meriç, yeni palazlanan, yolunu bulmaya çalışan İslâmcı gençlik için deniz feneri gibidir. Ayrıca soldan gelen bir isim olduğu için de ayrıca kıymetlidir, solun Kemalizmin karşısında durabilecek dirençli isimler İslâmcı gençliğe öncülük etti.

Cemil Meriç aktarmacı ve aforizmalara dayanan dili nedeniyle bir taraftan gençliği tesirine alırken öte taraftan düşüncüyü engelleyen bir rolü de beraberinde getirdi... Aforizmanın kesinleştirici tarafı nedeniyle gençlik meseleleri etrafıca incelemek yerine Meriç'in kestirip attıran söylemine hapsolmak durumunda kaldı. Romanı burjuva ve Batı medeniyeti ürünü olarak görmek, ideolojileri deli gömleği olarak yorumlamak, entelektüeli türbedar diye vasıflandırmak İslâmcı gençliğin kendi küçük dünyasını meşrulaştırdı bir anlamda. Yeni okumalara, yeni fikirlere açılım konusunda İslâmcıların kafalarındaki kesinleştirdiği için belirgin bir daralmaya sebep oldu.

İslâmcı gençlik kendine bir kök ve dayanak arayışı içindeyken Batıcı aydınları yeren Meriç'te karar kılması doğal olarak aydın kavramının yine solda kilitlenip kalmasını da beraberinde getirir. Sol aydınlar Türkiye'nin toplumsal meseleleri üzerine fikir yürütürken, marksist teklifler, darbeci, Baasçı açılımlarla uğraşırken İslâmcı gençlik bundan daha çok Batılılaşma ve aydın meselesinde aydını sadece bu topraklara yabancı olmakla suçladı. Aydın eleştirilerinin verdiği tatlı haklılık İslâmcılığın toplumla ilişkisini zayıflattı. Bilhassa 80'ler ve 90'larda İslâmcı aydınların kendi toplumlarından, insanından uzakta kalması, ilişki kuramaması 70'lerdeki bu aydın eleştirilerine de bağlıdır. *Bu Ülke* dese de Cemil Meriç bir ayağı Hind'de bir ayağı Paris'te olduğundan onu takip eden İslâmcı gençlik eleştirdikleri aydınlar gibi bu topraklarla ilişki kuramadı, kurduğu ilişki ise suni, tarihsel İslâm eleştirisi, yergi ve aynen sol-Kemalistlerin yaptığı gibi halkın inançlarını, daha da ileride halkı küçük görmeye kadar vardı. Aydın eleştirisin-

den yine o aydını üzerine giyinen İslâmcılık, Kemalist Batılılaşmacı elit ve aydınlar gibi “halkı adam etme”ye dayalı, İslâmî tezleri öne çıkardı.

Medeniyet konusunda İslâmcılığın hassas bir konumda olması, Batı medeniyetine dahil olmanın ancak medeniyet almakla mümkün olduğu kanaati Cemil Meriç’in değerlendirmeleriyle yeni boyutlara ulaştı. Bunun yanında İslâm medeniyeti, Doğu medeniyeti, medeniyet fikrinin kavramlar üzerinden inşası da yine Cemil Meriç’in İslâmcılar tarafından çok fazla okunmasına, değerlendirilmesine neden olur.

Sahiden, etkili bir Cemil Meriç okumasından bahsetmek mümkün değildir İslâmcıların. Sloganlar, aydın eleştirisindeki kalıp, klişe hakaretler, ideolojilere yönelik mottolar İslâmcılar için referans oldu.

Bugün matbuatta ve siyasette belli yeri olan, Cemil Meriç ile evinde görüşme imkânı bulan pek çok isim için Meriç, düşüncenin kutuplarından biridir; hassaten okumak, yazmak, düşünmek konusunda onun önemli yol göstericilik yaptığı, deniz feneri etkisinde bulunduğu aşikâr. Fakat Türk aydını, İslâmcı aydınlar bakımından bariz tesirleri bulunmaz. Bugün medeniyet üzerine yazan bazı isimlerle birlikte bilhassa felsefi-aforizmatik düşünme yolunda seyreden pek çok isim, siyasetin klişeleri seven karakteri Cemil Meriç için iyi bir emsal ve referanstır. Oysa düşüncenin gelişimi açısından Meriç’in çok da belirgin yön değiştirme gücü bulunmuyor. Tam tersine Meriç İslâm ile ilgili yazdığı yazılarda bulunduğu dönemin, 70’lerin dilini kullanmaktan çekinmez.

“Kur’an Anayasadır” kalıp ifadesi üzerinden İslâm’ın tek boyutlu yorumlarına tutunurken Kur’an İslâm’ı fikrinin tam zıddına milliyetçi-muhafazakâr kesimlerle, nurlar arasında kendini daha korunaklı görür. Meriç’in İslâm okuması bu açıdan hayli kitabidir, döneminin İslâmcı matbuatındaki hatta 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası tercümelerinin dilinden uzak değildir.

Mevdudi, Seyyid Kutub üzerine görüşleri bulunmamasına rağmen bunların ataları diyebileceğimiz Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh için “İngiliz ajanı” der. Dolayısıyla karşımızda “araf”ta kalan bir aydının ikircikli, okuduklarını ve gördüklerini sahici biçimde düşüncesine yedirmeyen tavrını görmek mümkün.

İslâmcılarla ilişkisi de İslâmcılık düşüncesiyle yakından bağlantılı; sathi bir ilişkidir bahsedebiliriz ancak. Cemil Meriç İslâmcılık düşüncesinin bilhassa bulunduğu dönemine katkı sağlayacak bariz etkiler geliştirmede fakat sonraki yıllar için entelektüel birikimi ifade edebilecek derinlikte medeniyet, irfan, kültür kavramlarına açıklık getirdi.

İrfan İslâmcılık açısından çok da mühim olmayan, üzerinde durulmayan bir kavram olarak belki bugünlerde 15 Temmuz vasıtasıyla tartışılabilir genel manada tasavvuf ve tarikatlarla bağının kurulmasından dolayı araçsal olarak kullanıldı. Aynı şekilde medeniyet ve kültür görüşleri de geliştirilmekten ziyade Batı medeniyeti eleştirisinde kullanılabilecek unsur olarak görüldü. Medeniyet belki o dönem bilhassa Sezai Karakoç'un üzerinde durduğu bir görüş olarak gözüktü. Meriç ile Sezai Karakoç'un temasının ciddi boyutlarda olmadığını söylemek mümkünken medeniyet karşıtı görüşleri 70'lerin ortasında Üç Mesele'de toparlayan İsmet Özel cemil Meriç ile yakın temastadır; hatta bir dönem sekreterliğini de üstlenir. Spengler ve medeniyet karşıtlığı Cemil Meriç'in metinlerinde göze çarpar.

Cemil Meriç'in İslâmcılıkla ilişkisi sosyalizmle, milliyetçi-muhafazakârlıkla, Kemalizmle ilişkisi kadardır; sathi, yalın, mecburî... Onun Türk düşüncesinin meseleleri üzerinden geliştirdiği fikirlerinin İslâmcılar tarafından ne derece ele alındığı, hangi mevzularda etkilenmelerin gerçekleştiği çok daha önemlidir. Bu bakımdan Cemil Meriç'in kabaca beş başlıkta İslâmcılığa etkisi, İslâmcıların Meriç'ten etkilenmesi söz konusudur.

Medeniyet – Kültür Kavramları

Cemil Meriç medeniyet kavramının Osmanlı'ya, İslâm düşüncesine girişini belki de en etkili biçimde *Umrandan Uygarlığa* kitabında ele alırken, medeniyetin *civilisation* kavramı eksenindeki gelişimini değerlendirir. Medeniyet ile kültür arasındaki farklar kadar kültür ile medeniyetin birbirini tamamlayan kısımlarına da sık sık değinir. Bu bakımdan Cemil Meriç'in medeniyet bahsi aslında düşünce yapısının merkezlerinden birini de oluşturur. Medeniyeti çoğunlukla İbn Haldun, Ahmet Cevdet Paşa, Toynbee başta olmak üzere Batılı yazarlar üzerinden değerlendirir Meriç.

İslâmcıların Osmanlı modernleşmesinden bu yana sık sık belirttiği bir yargıyı, "Avrupa medeniyetinin ölüm döşeginde olduğu, yakında öleceği" fikrini Meriç de savunur. (Meriç, 1974, 109) Meriç medeniyet algılarını çok da yerinde özetler, medeniyetler pek çoktur dünyada ama tek gerçek medeniyet Batı medeniyeti, Hristiyan medeniyeti, kapitalizm ve sosyalizmdir.

Medeniyetler açlık ve süngü üzerinde yükselir doğal olarak kırıktır. Esasında cemil Meriç'in hemen tüm konularda kendi fikri yoktur... o aktarmacıdır... konuyu sarahaten anlatmayı farklı yazarların benzer hususlardaki değerlerini ele almayı sever. Bu açıdan medeniyet hususunda da yine

çeşitli yönlerine göre düşünürlerin kanaatlerini kendi üslubunca ele alır. Çok az yerlerde kendi fikrini beyan eder. Bu bakımdan İbn Haldun kadar Toynbee medeniyet hususundaki referanslarındandır. Tabi aktarmacılık yaparken kendince önemli bulduğu yerlere ağırlık verir, onları baskın tarzda anlatır. Toynbee'nin medeniyeti oluşturan değerleri ifadesi bu açıdan özgündür:

Medeniyetin büyümesi ne teknolojik zaferlerle ilgilidir ne madde üzerindeki hâkimiyetiyle. Medeniyetin büyümesi demek kendi kendini tayin etme, kendi kendini biçimlendirme imkânlarının gittikçe artması, toplum değerlerinin manevileşmesi, cihaz ve tekniklerinin sadeleşmesi demektir. Büyüyen bir medeniyette karizmatik azınlık, çevrenin her meydan okuyuşuna başarılı cevaplar verir. Boyuna tazeler kendini. Toplum farklılaşmaktan bütünleşmeğe, bütünleşmekten farklılaşmağa geçer. Büyüyen medeniyet bir bütündür, kaynaşmış bir bütün: kalabalık yaratıcı azınlığa gönülden bağlıdır, onu isteyerek takip eder. Böyle toplumda kanlı kardeş kavgaları, sert ve keskin bölünmeler görünmez. Büyüyen medeniyet öteki medeniyetlerden gittikçe farklılaşır. (Meriç, 1974, 108)

Cemil Meriç *civilation* kelimesinin karanlık olduğunu düşünür. Aydınlanma döneminin terakki ilkesini bayraklaştıran bir kelime olarak *civilation*, Almanların nezdinde *kultur* kelimesiyle karşılanır. Fakat ilimleri, inançları, sanatları, ahlakı, kanunları, adetleri, insanın toplum hayatındaki kabiliyetleri ifade eden *civilation* ya da *kultur*, yani medeniyet ve kültür bir elmanın iki yarısı gibi birbirine girebilmekte, birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bizim fikir hayatımızda *kültür hars* kavramıyla karşılanır.

Civilation'u bize Reşid Paşa taşımıştır. Bu saatten sonra Batı'nın tekniğini alıp kültürünü almama fikri üzerinden "medeniyeti millileştirmek" kanaati devreye girer. İslâmcılık düşüncesinin en büyük çıkmazı, en büyük döngüsü, çelişkisi medeniyet ve kültürü ne derece bünyeye intibak ettirmek, almak, geliştirmektir. Meşrutiyet döneminde zirveye çıkan tartışma bugün dahi kullanışlı bir fikri zemin olarak yerini almaya devam eder. Medeniyet kelimesini halk benimsememiştir. Bu açıdan Cevdet Paşa'nın, İbn Haldun'un medeniyet, bedeviyet, hadariyat kanaatleri eş olarak ele alınabilir.

İbn Haldun umran ve asabiyet üzerinden bu görüşleri geliştirir, umran insanı ve tarihi bir ve bütün olarak okur, Avrupa bunu hiçbir zaman kucaklayamaz. Medeniyet kavramını Toynbee kadar net ifade eden, açıklamaya cesaret eden çıkmaz. Kültür bugün pek çok alt birime dönüşebilir. Cemil Meriç alt – kültür, karşı – kültür, hippî'yi de kültürlerin içine ekler. Mede-

niyet ile kültürü bu bakımdan zaman açısından da mukayese eder, kültür asırlarca devam edebilir fakat medeniyet belli bir dönem etkili olur. Bu açıdan Haldun'un medeniyetlerin doğup, büyüüp, öleceği sırasını takip eder. Kùltürler farklı farklı milletlerde birbirinden çok değişiktirler ama medeniyet her ne kadar her kùltürün kendi medeniyetini oluşturmasına bağlı olsa da çoğunlukla baskın karaktere sahiptir.

Cemil Meriç Spengler'e de burada yer verir. Spengler'in her kùltürün kendi biricikliğini, Batı medeniyetinin tüm çabalarına rağmen toplumların kùltürlerini bitiremediğini de alıntılararak anlatır. Cemil Meriç'in bir dönem sekreterliğini yapan İsmet Özel, İslâmcılık hareketi içinde medeniyete karşı en önemli karşı çıkışı gerçekteştir; *Üç Mesele* bu bakımdan Türk fikir hayatında müstesna bir yere sahiptir. Spengler, İsmet Özel'in de referansları arasında yerini alır. Dönemin genel mantığı içinde başta Sezai Karakoç, Milli Görüş hareketi olmak üzere Müslümanların medeniyetle yükselmesi gerektiği kanaatlerine İsmet Özel karşı çıkar:

(...) gündeme getirmeye gayret ettiğimiz İslâmi mücadelenin bir İslâm medeniyetine varacağını istemek abestir. Kuşku yok ki biz, bir İslâm toplumu, Kur'an ve Sünnet'in yegâne otorite kabul edildiği bir toplum için elimizden geleni yapmaya yönelmişiz. Ama bu, geçmiş İslâm medeniyetlerini canlandırmak, taklid etmek, yeni şartlarda bir İslâm medeniyeti tesis edebilmek için gösterilen bir çaba değil. Tam tersine İslâm devleti geçmişte nasıl medenileşmiş bunu iyice anlayıp, böyle bir medenileşmeyi önleyici tedbirleri alma gayreti içinde bir İslâm toplumuna gitmemiz esastır. Çünkü medenileşmek, yetim hakkını gaspa yönelmek demektir. (Özel, 1996, 108)

Cemil Meriç döneminin genel mantığına uygun olarak İslâm medeniyetinin dünyada Batı'ya karşı koyabileceğini, Tanzimat'tan bu yana zeval içinde olmamıza rağmen umut edebilir:

Türk – İslâm medeniyeti bir hamle ve iman medeniyetidir. İnsanlığa en büyük armağanı, insan haysiyetine gösterdiği saygıdır. Bir kelimeyle adalettir. Manevi değerler üzerine kurulan ve asırlarca zaferden zafere koşan bu medeniyet de tarihteki büyük medeniyetler gibi ihtiyaarlamağa mahkûmdur. (Meriç, 2003)

Cemil Meriç, Türkiye'de Batılılaşma taraftarlarının medeniyet kavramını belki de tamamen Batı'nın istediği tarzda anlayarak sadece Batı medeniyetini kastetmişlerdir. Medeniyet esasında bir bakıma aktüel olarak güçlü olanı, çağı, zamanın ruhunu kapsayan geniş bir anlama da sahiptir. Bu açıdan kùltür medeniyet kavramının içinde tanımlanabilir. Kùltürün etki-

sinin genişlemesi, irfanın kaybına bağlıdır; tam tersi de anlaşılabilir irfan kayboldukça ortaya kültür çıkar:

İrfanı hisarla kuşatmış Doğu, mabede bezirgan sokmamış. Yıllarca davar gütmüş, odun taşımış çömez... Meşaleyi çetin imtihanlardan sonra tutuşturmuşlar eline. (...) Asırlar geçti, birer birer söndü meşaleler. İrfan asaletini kaybetti. Hafızaya çakıl taşı gibi saplanan bilgi kırıntılarına yeni bir ad bulduk: kültür. Genç kuşaklar, Batı'nın bit pazarlarından ithal edilmiş bu hazır elbiselere küçümseyerek bakıyor. (Meriç, 2009, 101)

İrfan Kavramını Düşünceye Yerleştirme

Cemil Meriç bugün de fazlasıyla dile getirildiği gibi irfan kelimesini öne çıkarır. Hatta Batı medeniyetini anlatırken de zaman zaman irfan kavramına müracaat eder. Batı'nın irfanını kaybettiğini belirten Meriç, bizim de modernleşme tarihimizde irfanı unuttuğumuzu, irfanı arka plana attığımızı düşünür. Batı ile Doğu arasındaki fark da akıl ve irfan kelimelerinde karşılığını bulur. Peki, nedir irfan:

Bizim için mühim olan akıl değil, irfandır. İrfan ise sezistir, bağlantıdır, inanıştır. Akıl ancak vahyi anlamamıza hizmet ettiği ölçüde bir değer taşır. Batı ile Doğu arasındaki aşılmaz duvar, Batı'nın herşeyi insana ve onun minnacık zaferlerine bağlayışı, Doğu'nun ise kendi dışında ve tecrübeyi aşan hakikatlere teslim oluşudur.

Öyle ki Cemil Meriç, irfan kelimesini bütünüyle İslâm'a da bağlar. Esasın-da Doğu'nun temel kavramları arasında olan irfan genel, akışkan, gezinen bir temel olarak Doğu medeniyetine dâhil olan kültürlerin bütününde etkisini gösterebilir. Ama zaman zaman İslâm'ı Doğu medeniyetinin içinde sıradan bir medeniyet olarak gören Cemil Meriç, irfanı İslâm'a mündemiç kılabilmektedir:

Cedlerimiz, hayat tecrübelerini, düşünce ve intibalarını kah sözle, kah yazıyla aktarmışlardır. Bu fikir mahsullerinin bütününe irfan diyoruz. İrfan Kur'an'da temelini bulan, yani beşer idrakine sunulan, büyük ve ezeli hakikatlere insanoğlunun hayat tecrübesinden aldığı dersleri ilave etmesi, onları yeni baştan düşünmesi, çağa göre yorumlaması ve anlatmasıdır. (Meriç, 2004, 34, 82)

İrfan kavramı belli aşamadan sonra Doğu ve İslâm üzerine Cemil Meriç'in kanaatlerini anlatmasına evrilir. Doğu, İslâm irfan, hikmet, ilim üzerinden şekillenirken bunun unsurları çatışma ile daha da belirginleşir. Me-

deniyetler arası kavgada irfan bir araç olarak Cemil Meriç'te şekillenirken İslâm ve Müslümanların Batı ile çatışması doğrudan dini bir alana hasredilir. İslâm ile irfan arasında büyük bağlantılar vardır, esasında irfan büyük oranda İslâm'ın kendisidir. İrfanı tehdit eden en büyük tehlike kuşkusuz Kartezyen felsefe, Batı'nın şeyleri, fikirleri, değerleri ikiye ayıran, dünyevi – uhrevi diye bölen karakteridir. Kültür tam da burada ayrıştırmanın ortasında irfanın yerini alır, dünyevi olanı karşılar:

İrfan, düşüncenin bütün kutuplarını kucaklayan kelime. Tecessüsü madde dünyasına çivilemeyen, zekayı zirvelere kanatlandıran, beşeriye ilahi ile kutsileştiren, uzun ve çileli bir nefis terbiyesi. İslâm, insanı parçalamaz. İrfan, kemale açılan kapı, amelle taçlanan ilim. Batı'nın 'kültür'ünde bu zenginlik, bu ihtişam, bu hayata istikamet veriş yok. İrfan bir mevhibedir. Cehitle gelişen bir mevhibe. Kültür, katı, fakir ve tek buutlu bir lafız. İrfan, beşeri beşer yapan vasıfların bütünüdür. Kültür, homo ekonomikus'un kanlı fetihlerini gizlemeye yarayan bir şal. İrfan, dini ve dünyevi diye ikiye ayıramaz. (Meriç, 2009, 175)

Oryantalizm – Oksidentalizm

Cemil Meriç, Doğu ilgisini Hind üzerine yazdığı *Bir Dünyanın Eşiğinde* kitabında net biçimde gösterir. Hind Doğu medeniyetinin merkezi mesa-besindedir. Haliyle İslâm, Doğu'nun genel olarak Çin, Hind felsefesinin şekillendirdiği medeniyetin bir devamıdır. Doğu ile Batı arasındaki çatışmaya çok da fazla değinmez Meriç. Doğu'yu asıl tutmasına rağmen Batı ile çatışan Müslümanlardır, Türklerdir. Bu açıdan Doğu ile Batı arasındaki farklılık irfan, hikmet kavramıyla rengini alır ama çatışma doğrudan Müslümanların hususen Türklerin meziyetleri arasındadır. Gaza ideolojisi burada daha da öne çıkar.

Cemil Meriç'in Anadolu ile Batı arasındaki bu karşıtlık ilişkisi, Osmanlıcılık görüşleri büyük oranda Kemal Tahir okumalarına dayandığı izlenimi verir. Kemal Tahir'in o döneme etkisi, Meriç'in Tahir ile ilişkisi, ayrıca Meriç'in Batı metinlerine olan vukufiyeti, İslâm ve Türk ile Batı ilişkisini çok daha net ortaya koyabilmesini sağlar. Meriç'in Batı ilgisi esasında Türkiye'deki, İslâm dünyasına yönelen oryantalist bakışı izale etmeye de yöneliktir. Aydının Batı'yı ithal etme çabaları üzerine önemli metinler ortaya koyan Cemil Meriç, haliyle oryantalizmi gayet derinden bilebilir. Batı'nın üstenci bakış açısı, İslâm alemini ve Doğu'yu dizayn eden görüşleri karşısında öncelikle Batı'yı yorumlamayı, değerlendirmeyi arkasından da ilmin ve irfanın kaynağı olarak Doğu'yu göstermeyi misyon olarak alır. Kısım bazı metinlerinde oryantalist fikirleri kendisi de dile getirir bile Cemil

Meriç oksidentalisttir; Batı'yı Doğu üzerinden değerlendirir, Doğu'nun zenginliklerini hatta Batı'nın fukaralıkları üzerinde geniş geniş durur. Türkiye'nin önüne, aydınların ufkuna ne oryantalizmi ne oksidentalizmi yerleştirmek ister. Doğu da Batı da örnek alınacak değerlere sahiptir:

Hakikat bütündedir bize göre. Doğu ile Batı insan beyninin iki yarım küresi. Elbette ki başlıca kaynağımız Kur'an ve Hadisler. Ama bu iki ilahi kılavuzun kıstaslarına ters düşmeyen her düşüncüyü benimseyecek ve gözlerimizi her yandan gelecek ışıklara açık tutacağız. Önce kendi irfanımız, sonra beşeri irfanın bütünü. (Meriç, 1983, 102)

Hristiyanlıktan, modern kanona kadar pek çok bakımdan Batı'nın Doğu'ya bağlılığını zikreder. Dolayısıyla Doğuculuk vurgusu tersinden Batıcılıktır; Batı'yı Doğu üzerinden okuma, değerlendirme ve merkezi, kökleri Doğu hikmetine göre dillendirme bulunur. Doğu'yu unutma Batı'ya teslim olma aynı sürecin bir sonucudur. Osmanlı bu bakımdan önemli bir duraktır:

Osmanlı tefekkürde monogamdı. Kur'an yetiyordu ona. İmânın yalçın duvarları arasında dünyadan habersiz yaşadı. Cenk meydanlarında gördü küffarı ve küçümsedi. Firenk akılsızdı, Yahudi inatçı, mecûsi uğursuz... Mecûsi ve bütün 'kitapsız' kavimler. Uzak ve putperest Hind'e ihtiyaç yoktu Osmanlı'nın, İran emrindeydi: Sâdî'nin, Hafız'ın, Saib'in İranı. (Meriç, 1976, 6)

Biz ki İslâm'ın kılıcı idik, 'hezâr bütgedeyi mescid' eylemiş, 'nâkus yerlerinde ezanlar' okutmuştuk; biz ki salibe karşı hilâl, küfre karşı hak, zulme karşı adalettik... (Meriç, 2009, 196 – 197)

Cemil Meriç'in Osmanlı'nın bir cihan imparatorluğu tesis etmesi karşısındaki okumaları ve düşünceleri, İslâm üzerine geliştirdiği fikirlerden daha yerli durur. Meriç biraz da Batılılaşma hareketlerinin mahiyeti hakkında konuşmak, aydınların serencamını dile getirmek için Osmanlı'nın nasıl bir gelişim gösterdiğine bakmak ister. Aslında Meriç bu okumaları neticesinde Batılılaşmamızın hangi mecrada seyretmesi gerektiğine yön verme saikiyle Osmanlı'nın yükselişini açıklamaya gider.

Osmanlı için savaşın bile gayesi ila-yı Kelimetullah'dır. Osmanlı İmparatorluğu yoktur, Devlet-i Aliyye vardır. Türk-İslâm medeniyeti bütündür, hidayetten mahrum kavimleri bile himaye eder. Bu kadar civanmert bir medeniyetin Avrupa karşısında mağlup olması mukadderdir. (Meriç, 2008b, 126)

Çünkü Meriç'e göre Avrupa aslan değil tilkidir. Düşmanını meydanların dışında mağlup etmede, ilmi dahi olsa her türlü hileyi geliştirmede maharet göstermiştir.

İslâmcılarda sık sık gözlenen, Cemil Meriç'in de ara ara belirttiği üzere Avrupa, Batı medeniyeti manevi hastalıklarla doludur. Meşrutiyet dönemi aydınlarının, İslâmcıların, nurcuların tekrar etmekten bıkmadıkları Batı'nın manevi, ahlaki, metafizik hastalıkları onu kısa sürede batıracak cinstendir. Meriç hem dönemin İslâmcı söylemine hem temasta bulunduğu nurcuların diline yakın şekilde Avrupa'yı sorunlu görür:

Avrupa hastadır. Maddeci medeniyet önce Tanrı'yı öldürdü, sonra insanı. Maşerî bir cinnet karşısındayız, diyor Jung. Kişi herhangi bir 'izm' uğruna hürriyetini feda ediyor. Tanrıların yerini ideolojiler aldı. İçtimaî, insana gerçeği kaybettirdi. İnsan, psikolojik manada kişi değil artık, esaretinden bile habersiz. (Meriç, 1974, 116)

İslâm ve İdeolojiler

Cemil Meriç'in İslâmcılara yönelik etkilerinin en önemlilerinden biri, ideolojilere yönelik açıklamaları, mottoları, Batı'daki tarihi gelişimi.

İzmler idrakimize giydirilmiş deli gömlekleri. İtibarları menşe'lerinden geliyor. Hepsi de Avrupalı. (Meriç, 2009, 92)

Bu cümle siyasetçisinden aydınına kadar İslâmî kesimde en yaygın kullanılan, bulundukları konumu tahkim etmesi, meşrulaştırılması bakımından en sık başvurulmuş ifadedir. Öyle ki onun sağ ve sol kadar milliyetçilik, sosyalizmi de bu genellemenin içine koymaları İslâmcıların bilhassa 70'li yıllarda daha bağımsız davranma çabalarını destekler. İslâmcılık düşüncesinin Batı'dan, genel ideolojik kalıplardan ayrı düşündüğünü, İslâm'ın son din olma vasfı üzerinden anlatan genel dili destekleyen ibareleri Cemil Meriç'in "yerli aydın" vasfını güçlendirir, saygınlığını, geçerliğini artırır. İdeolojiler kötü olmakla birlikte gereklidir aslında Meriç'e göre:

Karanlıkta kavga olmaz. İdeolojiler, uçurumları aydınlatan hırsız fenerleri. İstemek de onlara muhtacdır. Kaosu kosmos yapan insan zekası, tecrübelerini ideolojilerde sergilemiş. İdeolojiye düşmanlık, tek izm'e teslimiyettir; obskürantizme. İdeolojiler siyaset dünyasının haritaları. Haritasız denize açılır mı? Ama harita tehlikeli bir yolculukta tek kılavuz olamaz. Pusulaya da ihtiyaç var. Pusula: şuur. Tarih şuur, milliyet şuur, kişilik şuur. İdeolojilerin peşine takılanlar pusulasızdırlar. (Meriç, 2009, 95)

Bu cümleler karşısında İslâmcılar elbette Meriç'i bir nevi kutsarlar. Pek çok siyasi konuşmada, yazıda bu minvaldeki sözler alıntılanır, yüceltilir.

Hâlbuki Meriç fikir dünyasında tek bir odakta kalmayı seven bir karakter değildir. Bir cemaat, bir ideoloji, bir kesim onu endişelenir, farklı farklı kulvarlarda mümkünse aynı anda kalmayı başararak tehlikeleri, eleştirileri bertaraf etmeyi de düşünür. Fikirden değil ama “zinde güçler”den korkan karaktere sahip olan Meriç, gerçekliği çoğullaştırır. Bu nedenle de ideolojiler konusunda bile çok yönlü izahlar getirir; fakat İslâmcılar bunları görmek istemezler.

İnsanlar sloganla güdülmez. Düşünceye hürriyet, sonsuz hürriyet. Kitaptan değil kitapsızlıktan korkmalıyız. Bütün ideolojilere kapıları açmak, hepsini tanımak, hepsini tartışmak ve Türkiye’nin kaderini onların aydınlığında fakat tarihimizin büyük mirasına dayanarak inşa etmek. İşte en doğru yol. (Meriç, 2009, 96)

Cemil Meriç yazılarında kavramların kaynakları, kamustaki yeri, aydınlarda kullanım biçimlerini ele alarak yazıya şekil verir. *Umrandan Uygarlığa*’da ideoloji kelimesini mitten sınıflara kadar geniş biçimde inceler. Ziya Gökalp’ten, Remzi Oğuz Arık’a kadar pekçok kişinin ideoloji ile ilgili görüşlerini aktaran Meriç, ideolojinin gerekliliğini vurgulamadan edemez:

İdeolojiler tehlikelidir, amenna... gelişmemiş beyinler için. Ama uzak denizlere açılanlar pusuladan vazgeçemez. Kaosu kozmos yapan insan zekası, tecrübelerini ideolojilerde sergilemiş, tecrübelerini ve fetihlerini. (...) İdeolojilere gözlerini kapamak, sürülüğe razı olmaktır. Tenkit zihniyetini boğan böyle bir ruh ikliminde hakikatler değil sloganlar konuşur. Yasaklanan ideolojilerin yerine yeni putlar geçer: sinema, spor veya siyaset yıldızları. (...) İdeoloji hakikatin bütününe kucaklamaz. İdeolojiler sisle karışık; fakat dumanlı diye ışığı reddedecek miyiz? Hiçbir ilim hakikatin bütününe sunmaz. İnsan ilimlerinin hepsi de bir yanıyla ideolojidir. İdeoloji, yani bir belli bir medeniyetin, belli bir inancın, belli bir cemaatin müdafaa silahı. (Meriç, 1986, 51-53)

İslâmcıların Cemil Meriç’te gördükleri, etkilendikleri, buldukları için dört elle savundukları fikirlerin izm’ler üzerinde şekillenmesi, izm’lerden kurtulma azmi Meriç’i öne çıkarırken İslâmcılığın 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında bağımsızlaşma macerasını da özetler:

1960’lardan sonra Türkiye’yi salgın bir hastalık gibi istila eden marksizm, anarşizm, komünizm vs. gibi izm’ler doğrudan doğruya siyasi irfanımızın yokluğundan faydalanmışlardır. (Meriç, 2003, 121)

Buradaki sorun Meriç’in bahsettiği irfan kavramının içinde büyük oranda yer bulan tasavvufi unsurların İslâmcılar açısından çok da makbul kabul edilmemesidir; bu açıdan İslâmcılar Meriç’e araçsal yaklaşır.

Cemil Meriç bu ortam içinde İslâm medeniyetinin tekrar canlanması konusunda görüşlerini ifade eder. İdeolojilerin bu kadar baskın olduğu bir dönemde İslâm medeniyetinin kendine gelebilmesi gerekir. Buradaki vurguları aslında Osmanlılık üzerinedir. Osmanlı'nın yöntemlerini, Osmanlı'yı öne çıkaran Meriç, çok ciddi olmasa da Osmanlı'nın ikamesini düşünür; haliyle İslâm medeniyeti Osmanlı demektir biraz da. Fakat Cemil Meriç diğer tüm konularda olduğu gibi Osmanlı, sekülerizm, laiklik hususlarında hiçbir zaman tam manasıyla kendi görüşlerini derinlikli, cansiperane, normal seyrinde açıklamaz. Tam tersine örtük ifade etmeyi tercih eder.

Demokrasi konusunda İslâm'ın idare mekanizmasını bihakkın anlatmasına rağmen statükonun paralelinde İslâm'ı demokrasiden ayırmayıp birleştirmeyi tercih eder; “Demokrasinin ta kendisidir İslâmiyet.” Hâlbuki bu cümlelerden önce yine dönemin İslâmcı algısında olduğu gibi “hüküm yalnız Allah'ındır” kanaatlerini belirtir:

Hükmeden Allah'tır, bu hakimiyet devredilemez. Allah, her ul-ül emr'i otorite ile doğrudan doğruya techiz eder. Emir seçimle gelse de, durum değişmez. Allah'ın dışında cismani bir otorite yoktur. Vardır demek, Allah'a şerik koşmaktır. Ul-ül-emr, Allah'ın aletidir sadece. İslâmiyet'te her türlü istibdada, ahkam-ı Kur'aniyye dışındaki her türlü keyfilige karşı direnmek için birçok yollar vardır. (Meriç, 2009, 172)

Meriç aynen demokrasi konusunda olduğu gibi laiklik hususunda da pasif kalmayı tercih eder. Daha doğrusu laiklik üzerine hemen hiçbir cümle kurmaz, subjektif aktarmacılık dışında. Demokrasi de burada bir sistem eleştirisi olarak değil genel bir kavram biçiminde İslâm ile karşılaştırılıp, yine zararsız bir sonuca İslâm ile demokrasinin bağdaşabilirliğine ulaşılır. Cemil Meriç'in bu dili, 1980'lerde yoğunlaşacak, 90'larda şiddetlenip 2000'lerde bir karara varılacak İslâm demokrasi konusunu erken dönemde ele alması, İslâm ile demokrasinin bağdaşabilirliğini izah etmesi açısından önemlidir. Zaten İslâmcılar buraya kadar İslâm'ın demokrasiyi içerdiği tezlerini her zaman dile getirmişler, şura-meşveret ile demokrasinin meşruiyeti sağlanmıştı.

Cemil Meriç İslâm'ı bütüncül ele alır. Kemalistlerin, Batıcıların ya da kimi milliyetçi – muhafazakârın yaptığı gibi İslâm'ı sadece mistik, metafizik bir kaygı, vicdani bir mesele, Allah ile kulun arasındaki ilişki gibi değerlendirmez. Yeri geldiğinde Kur'an Anayasadır da der, “İslâm, cihanşümül bir dindir, bütün insanlara hitap eder” de der; “evet, İslâmiyet bir kanun ve nizam hâkimiyetidir” görüşünü savunarak laik yorumda bulunmaktan

kaçınır. (Meriç, 2009, 173) İslâmcıların fikirlerinin temelini oluşturan kalkınma meselesi İslâm algısına da medeniyet kanaatine de Osmanlılık görüşlerine de bağlıdır. “Türküz, İslâmız, Asyalıyız. Bu vasıflarımızla sayılaşacağız. İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar. Ama belli bir mirasa uyarak.” İşte o miras Osmanlı’dır, İslâm medeniyetidir. Cemil Meriç’in Hind sonrasındaki, 1964 akabindeki dönemi Osmanlılıktır. İslâmcılık, milliyetçilik, muhafazakârlık ya da yerli olmayan sosyalizmden tamamıyla farklı ama bunların hepsini içerecek görüş Osmanlılık olduğu için Meriç rahatlıkla bu yaklaşımı dile getirebilir. Ne bir ideolojidir, ne belirgin bir kadrosu ve tezleri vardır ne de öteki ideolojilere yabancısıdır. Milliyetçi-muhafazakâr-İslâmcı-Nurcu kesimlerin hemen tamamı Osmanlı’yı bir referans olarak görür ama her birinin kendine ait bir ideolojisi vardır. Meriç bu nedenle kendini ithamlardan koruyabilir ama onlarla aynı yerde durduğunu gösterebilir de... Buna göre Osmanlı yeni tarihi yapacak ruhun etkileneceği mirastır: “Tarihin en büyük medeniyeti Osmanlı medeniyetidir. Avrupa’nın toprağa bağladığı vatan mefhumunu, bayrağa ve imana bağlayan bir medeniyet. Milli kinlere yabancı. Her inanca hürmetkâr. İnsanı insana düşman yapan sınıflardan uzak, alan değil, veren, istismar eden değil, imar eden. Fedakar, altruist bir medeniyet. Her şey manadır, maddeyi eterize eden, buharlaştıran bir medeniyet.” (Meriç, 2003, 20) Bu medeniyeti yöğuran İslâm’dır, İslâm ise:

Bir nasslar bütün değildir. İslâm insanın olgunlaştıkça bir kere daha başvurup anlamağa çalışacağı bir esas hakikatler bütünüdür. Yani bir nevi anayasadır. Donmuş, bitmiş, son sözünü söylemiş bir kitap değildir Kur’an. Seyyaldir, insanla beraber yürür, insanla beraber gelişir. Yüzyıllardır birçok millete, bilhassa Osmanlı’ya kılavuz olmuştur. Kur’an geliştikçe gelişir, biz büyüdükçe büyür. Yani biz onda neyi ararsak, bir parça onu buluruz. Haddizatında bir medeniyet rehberi olarak ele alınmalıdır. (Meriç, 2003, 79)

Döneminin hatta Meşrutiyet İslâmcılığından beri İslâmcıların bahsettiği, anlattığı, savunduğu İslâm ve Osmanlı görüşlerini Meriç dile getirir. Milli Görüşçülerin, tarikat ve cemaatlerin değil sadece Kur’an İslâm’ı diyen radikal kesimlerin de üzerine titredikleri yaklaşımlar Meriç’te yer bulur.

Cemil Meriç darülharp-darülİslâm kavramlarından Müslümanların bidat, tembellik, tefrika nedeniyle geri kaldığına kadar pek çok görüşü savunur. Hatta atalete karşı cihada bile çağırır. (Meriç, 2004, 80) Osmanlıca’yı bilmeyenin okuryazar olmayacağı fikrindeki Meriç, Batılılaşma macerasından bu yana dindar-İslâmî kesimlere yobaz, gerici ithamlarını da eleştirir. İslâmcılar kuşkusuz onun dil devriminin doğrudan Kur’an’a yönelik yapı-

dığını (Meriç, 2004, 90) sarahaten belirten aydınımızı çok sevecektir. Meriç üslup olarak Cumhuriyetçileri cepheden eleştirmese de reformların bu tür yönlerini kıyasıya reddedip, kınadığı için İslâmî kesimde belli bir etkiyi bırakır. İslâmcıların Meriç sevgisinin arka planında bu tür yakıştırmaları reddetmesinden hatta İslâmcılardan daha özgüvenli biçimde kendine yobaz demekten çekinmemesindendir:

Yobazlık, Şark'ın nefis müdafaası. Yobaz, samimiyet, yobaz kendini bir nass'a hapseden idrak; bir nass'a, yani sonsuza. Yobaza düşmanlık, tarihe düşmanlık. Yobaz biziz, en güzel tarafımızla biz. (Meriç, 2009, 83, 91)

Cemil Meriç bu aşamada tabi ki Marx'ın sözünü de mihver olarak “Din, Avrupa için bir afyondur. Bütün ideolojiler gibi.” diye yorum getirirken, (Meriç, 2009, 179) Müslümanlar, Osmanlı olarak kendimizi tanımadığımızı iddia eder. “Yaşamak istiyorsak, dünyadaki yerimizi bilmek zorundayız” diyen Meriç adeta bir İslâmcı gibi, döneminin İslâmcılarının dilini kullanarak konuşur:

Evet, İslâmiyeti gerçekten tanımak için onu bütün icaplarıyla yaşamak yani ‘Müslüman’ olmak şart. (Meriç, 1986, 79, 80)

Bir tek mucizenin Kur'an olduğu fikrini zikreden Cemil Meriç sol ve sağ eleştirisiyle İslâmcılar nezdinde önemli bir itibar kazanır. İdeolojilerden nefret ettiği gibi sol ve sağdan ama bilhassa sağdan neredeyse iğrenir:

Yeni Devir pek ciddi bir intiba bırakmamıştır üzerimde. Mesela *Cumhuriyet*'te yazmayı tercih ederdim. Gerici benim. Sağ'a antipatim yok. Sağ, mezarlık bekçisi. Eskinin devamını ister sağ. Halbuki hayatın kendisi daima yenidir. (Meriç, 2004, 132-133)

Yeni Devir'i de sağ olarak kabul ediyor demek ki Meriç! Batılılaşmamızın mümkün olmadığını, Batı'nın “bâtıl” manasına geldiğini kendine özgü aforizma zekâsıyla anlatan Meriç (Meriç, 2004, 116-117, 173 – 180) Meriç yine kıvrak üslubuyla solu da sağı da çok galiz ibarelerle tanımlar:

Sağ adı verilen bedbaht topluluk, solun kusuntuları ile yaşar. Misafirler gittikten sonra sofa döküntülerini yalamağa gelen bedbaht bir sokak kedisi. Kendine mahsus hiçbir fikri, daha doğrusu hiçbir fikri yoktur. Batı dili bilmez. Osmanlıca bilmez. Ebediyyen vesayet altındadır. Hırsızlığı intibaksızlığından gelmektedir. İntibaksızlığı tembelliğinden. Sağın cilasını kazıyın, altından kıskançlık çıkar. Üzümlü tilki hikayesi. Sol, papağandır. Öğretilenleri tekrar eder. Topaldır, koltuk değnekleriyle yürür. Hareket etmek için mutlaka bir Batılıya muhtaçtır. Dost

olmanız için dilini konuşmanız lazım. Dilini, yani seçtiği pirin, mürşidin dilini. Sembollere ve sloganlara mahpustur. Reçete ister. (Meriç, 1996, 197-198)

Cemil Meriç'in İslâmcılar açısından makbul kabul edilmesinin nedenlerinden biri de "Bütün Kur'anları yaksak, bütün camileri yıksak, Avrupasının gözünde Osmanlıyız; Osmanlı, yani İslâm." cümlesindeki sahici ve sahih yaklaşımdır. Meriç, çok az yazısında, konuşmasında Türkiye'nin istikameti yönünde fikir beyan eder. Onun şu yaklaşımı sadece döneminde değil bugün bile İslâmcıların önemli kanaatleri arasındadır:

Türkiye'nin kendisi kalması; insanlığın bütün keşiflerinden bütün fetihlerinden faydalanarak ihtişamlı mazesine layık bir istikbal inşa etmesi başlıca muradım... (...) Batı'nın faydalı tarafı diye bir şey yok... (...) Batı'yı Batı yapan fikri temeller, insanlığın ve İslâm'ın ortak hazinesinden alınmıştır. (...) İslâm'ın birleştirici bayrağı altında toplanmaz, İslâm'ın şiarı olan müsamaha, adalet ve sevgiye kulaklarımızı tıkamakta ısrar edersek, dünyanın en büyük medeniyetini gerçekleştirmiş olan bu zavallı milletin mezarcısı oluruz. (Meriç, 2004, 184-185)

Aydın Kavramı ve İslâmcı Aydınlar

Türkiye'de aydının konumu, hususiyetleri, modernleşme macerası içindeki yeri konularında Cemil Meriç'in çok önemli tespitleri bulunur. İslâmi kesimin ilgisi de onun aydın eleştirisini bir bakıma modernlik ve Batılılaşma eleştirisi olarak okumasından kaynaklanır. Cemil Meriç Türkiye'deki aydının genel kodlarıyla ilgili fikirleri adeta kaynak niteliğindedir; Batı'daki aydını bilhassa Fransız merkezli aydını iyi bilip anlattığı için zaman zaman mukayeseler yapabilir. Osmanlı modernleşmesinde kültürel manada frankofon bir tarz olduğu için Cemil Meriç'in çözümlemelerinin elbette Türk aydınında da belirgin bir karşılığı vardır. Meriç'in *Bu Ülke* kitabı daha çok Türkiye'deki aydın üzerinde dururken *Mağaradakiler* aydının genel tanımıyla beraber Batı'ya bakışı gerçekleştirir. *Bu Ülke*'deki aydın değerleri, nitelermeleri çok sıkı vurgular içerse de bazı kavramları hakaretimiz nitelik taşır; küçümseyici ya da hakir bakış açısı Cemil Meriç'e yakışsa bile onu taklit edenlerin aynı dili kullanmaları meselenin ciddiyetle ele alınmasını engeller.

Sakson köleleri boyunlarında bir tasma taşırlarmış: efendilerinin adı yazılırmış bu tasmaya. Aydınlarımız da onlara benziyor; her biri bir şeyhin müridi. (Meriç, 2009, 189)

Meriç bir entelektüel olarak aydının belli kampların, kimselerin ya da otoritelerin sözcülüğünü üstlenmesini yerinde bir tespitle vurgular fakat burada verdiği örnek üzerinden “tasma” istiaresi, bu sefer genel geçer bir kavram olarak aydın tartışmalarının seviyesini ve ciddiyetini etkiler. Esasında onun üslubundaki aforizmatik dil, çözümleme yapmasını engeller. *Mağaradakiler*’de bulunan yazılar çözümleyici, derinlikli iken Türk modernleşmesi ve aydınları klişelerle ifade edilir. Aydın genel olarak onda köle ve mustağrip kavramları etrafında döner. Bu bakımdan sol ve sağ kavramları yani aydınları da aynı yerden, aynı sonuçları ihtiva eder. Böylece mesele sol ve sağ değil bu yönelimleri aşmaktır. Solu da sağı da tanımlarken, gerici, türbedarlık, korkak, sevimsiz gibi kelimeleri kullanır. Aydın incelemelerinde çıkarımlarını umumiyetle bu tür kelimelerle yaparak bize özgü silikleştirmeyi, küçültmeyi de gerçekleştirir. Meriç sol ve sağın ötesinde olduğunu yine benzer kelimelerle ifade eder:

Sol – sağ... Çılgın sevgilerin ve şuursuz kinlerin emzirdiği iki ifrit. Toplum yapımızla herhangi bir ilgisi olmayan iki yabancı. Sol’un halk vicdanında yarattığı tedailer: casusluk, darağaçları, Moskova; sağ’ın, müphem, sevimsiz, sinsir bir hayal. Hristiyan Avrupa’nın bu habis kelimelerinden bize ne? (Meriç, 2009, 81)

Cemil Meriç’in Batı’ya yüklediği anlam aslında net ve sert kelimelere dayanmakla birlikte çok da tutarlı değildir. Burada görüldüğü gibi sağ ve sol üzerinden Türkiye’ye seslenirken ideolojilerin Batılılığını göstermek için “Hristiyan Avrupa” terkinin kullanılmaktan çekinmez; mesela Batı’ya olan hayranlığını başka platformlarda cesurca dile getirebilir: “Heyhat! Batı’da cinnet bile terbiyeli.” (Meriç, 2009, 88)

Cemil Meriç *Bu Ülke*’de aydınlarla ilgili epey kavram kullanır. Tüm ideolojilerin tartışılması gerektiğini söyleyen Meriç, Genç Osmanlılar üzerinden aydın için yaramaz, serkeş, mustağrip, haramzade, havari, zilletleri, zevkleri ile Avrupa gibi şöhretin, şehvetin, servetin peşinde gezen, Goethe ile Le Bon arasında, halktan kopuk, aktarmacı, Le Bon gibi ülkesinde tanınmayan birini Türkiye’de şeyhlik makamına getiren, Avrupa’nın her hastalığını ithal eden, Avrupa istedi diye ülkesine ihanet eden, Kabil kompleksli, dinsizliği ilerleme gören niteliktedir.

Kırk Ambar’da aydını bir cemaat ve cemiyetin sözcüsü olarak niteleyen Cemil Meriç, aydının yabancılaştığını hatta imanını kaybettiğini iddia eder. (Meriç, 1998, 285 – 289) Aydın bizde garpperest, Yunan’dan bile daha Yunan, kendi tarihinden ve insanından koptuğu ölçüde aydın sıfatında,

kadın gibi hercai ve kaprisli, halkın bileceği ölçüde hain, zavallıdır. (Meriç, 1974, 13 – 25) Ona göre entelektüeller hafızasını kaybetti, Avrupa yüzünden maskaralık etmeyi sürdürüyor, aydın dolayısıyla uşaklık yapmayı sürdürüyor. (Meriç, 2003, 14, 15, 70) Türk aydını yangından kaçır gibi yurdundan kaçırmaktadır, Batı'nın çırağıdır, narsisttir zira. Aydın bu bakımdan kapitalizmin simsarlığını yapmayı, Avrupa'yı erişilemez olarak görmeyi sürdürür. Polisten çok aydın suçludur. (Meriç, 2009a, 83, 105, 126) Ona göre gerçek entelektüel ülkesinin haklarını düşman dünyaya haykıran kişidir. Entelektüel bu bakımdan her gün dünyayı yeniden kuracağını düşünen bir kimliğe sahiptir. İstanbulludur, gündeliği aşmaya çalışır. (Meriç, 1996, 208 – 209) Aydın olmak irfanla uğraşmaktır. (Meriç, 1986, 11) Cemil Meriç'in *Mağaradakiler* kitabı tam manasıyla entelektüel üzerine yazılmıştır. Entelektüelin Batı kökleri, fonksiyonları, ideolojiler arasındaki konumlarının hepsi burada bulunur. Dreyfus davasıyla entelektüeli başlatan Meriç için entelektüelin fonksiyonları şunlardır:

Entelektüel, yükselen bir sınıfın şuurudur, yani bir devrimcidir. Ayırıcı vasfı: Tenkit. Şöyle bir taslak çizmek kabil: 1. Entelektüel zamanının irfanına sahip olacaktır. Ülkesinin dilini, edebiyatını, tarihini bilecek, dünyadaki belli başlı düşünce akımlarına yabancı olmayacaktır. 2. Peşin hükümlere iltifat etmeyecek, olayları kendi kafasıyla inceleyip değerlendirecektir. (Meriç, 2008, 24)

Mağaradakiler'de Meriç aydını tanımlayıp köklerini dile getirirken hakaretimiz ifadelerde bulunmaktan geri durmaz. İslâmcıların Cemil Meriç ilgisi biraz da bu argo dile duydukları meftunluktan, beklentiden ileri gelir. Aydın ajandır, suçluluk psikolojisi içinde, politikacı, meçhulün sevdalısı, hiçbir zaman bağımsız olmayan, topluma başkaldıran, afyonu komünizmdir. Meriç sol ve sağ aydınların tüm yapılarını ayrıntılı biçimde anlatır. *Mağaradakiler*'de Cemil Meriç "şezlong entelektüeli" tabirini geliştirerek çok yönlü biçimde bunları ele alır. Hiçbir davaya bağlanmayan, hiçbir cihada katılmayan arada bir sistem kurmaya özenen Peygamberi Marx olan bu entelektüeller sınıf kavgası diyerek sözde ilimci, hakikatte yobazdırlar. Meriç, şezlong entelektüelleri geniş geniş tarif ettikten sonra hasbî tefekkür gibi kavramları da adeta yorar, yarar, ezer:

Hasbî tefekkür, tefekkür için tefekkür, sanat için sanat gibi bir yalan. (...) bir ütopya, aziz dost. Hasbî düşünce, namussuzlukların en mürasisi, hodbinliklerin en sefili. Hümanizmden daha büyük bir aldatmaca, daha büyük ve daha rezil. (Meriç, 2008, 251)

Cemil Meriç'in Üstad'larla Hesaplaşması

Cemil Meriç Tanzimat ve genel olarak Türk modernleşmesinin aydınlarıyla bir şekilde Batılılaşma üzerinden hesaplaşırken, kendi çağının aydınlarıyla da belki müstakil yazı yazarak olmasa bile sohbetleri, sohbetlerinde tutulan notları, röportajlarıyla hesaplaşır. Her aydın gibi Cemil Meriç de ünlü, kanaat önderi olmuş, öncü ve dokunulmazlığı olan isimlerle hesaplaşmayı, onları etkisizleştirmeyi, onların görüşlerini ve etkilerini hiç sayarak kendi kıymetini öne çekmeyi dener. Belli bir aşamaya geldikten sonra, eserlerini verip etrafına gençleri toplamayı seven Türkiye'deki aydınların çoğu "üstad" koltuğunda yergilerini haklı/haksız diye tartışmadan sert biçimde yapar. Özellikle solun ve sağın, İslâmcılığın, muhafazakârlığın, milliyetçiliğin, Kemalizmin simge isimlerini galiz ifadelerle eleştirir, yok sayar. Ataç ile birlikte aslında Cumhuriyet'e de galiz ifadeler kullanır:

Halk Partisi eşkıyalarının çoban köpeği ve İnönü'nün tercümanlığına naspedildi. Bu adam hiçbir ideolojinin içine girmemiştir, bir mezar kazıcıdır. Bu adamın adam diye sahneye çıkardığı kim varsa, kendisi gibi, haysiyetten mahrumdur. Ataç, çöken bir cemiyetin harem ağasıdır ve bir hadımlar edebiyatının akıl hocasıdır. (Meriç, 1996, 159)

Meriç bir üslupçu olmasına rağmen eleştirilerini getirirken hakaret ifadeleri, argo, yer yer küfür, aşağılayıcı tüm kavramları kullanır; ona karşı ilginin nedenlerinden biri de bu dili kendi cemaatleri dışında kullanan ünlü bir yazarın bulunmasıdır. Meriç'in aydınlar konusundaki fikirlerini net biçimde bazı talebelerinin hatıralarından öğreniriz. Müstakil metin yazmadığı isimler için ileri geri konuşan Meriç, simge isimlerin hepsini aslında bizatihi gençlerin "gözünden düşürme" kaygısı güttüğü de anlaşıyor. Bu açıdan misyonunu put kırma olarak ifade eder. (Meriç, 2004, 72) Belli yaşın üstündeki yazarların, muadillerini, ya da öncülleri gözden düşürme, küçültme, "numarasını gösterme" adı altında etkisizleştirme yaptıkları aşikâr. Cemil Meriç de *Cemil Meriç İle Sohbetler*'den öğrendiğimize göre aynı yolu tutar.

İslâmcı Aydınlar

Cemil Meriç'in İslâmcı aydınlarla ilgili kanaatleri iki farklı kanalda akar, ilk olarak makalelerinde değindiği, kitap kritiklerinde yaptığı gibi daha objektif bakış açısıyla yazdıkları ikinci olarak da jurnallerinde ya da özel sohbetlerinde anlattığı, çoğu zaman küçültücü ve hakaretamiz ifadeler kullandığı açıklamaları. Esasında değerlendirmelerinin yönü kitapları

üzerine olanları hariç Meriç'in İslâmcı aydınlarla ilgili fikirleri daha gündelik olana dayalı görünür. Bunların yekûnu bizzat ilişkiye geçtiği, tanıdığı isimler üzerinedir. Müslüman aydınların çağın getirdikleri karşısında nasıl bir tavır alması gerektiği konusunda Cemil Meriç'in fikirleri çok önemlidir. Batılı aydını, Doğu hikmetini en iyi bilip anlatabilen aydınların başında gelen Meriç'in teklifleri ne derece iler tutar bir yol açabilir bu tartışılır. Fakat Müslüman aydın kavramı üzerine düşünüp, konuşmak her dönemde bir zorunluluktur. Bu nedenle Cemil Meriç'in şu kanaatleri mihver alınarak konuşulabilir:

Günümüzde İslâm aydını, hem klasik çağ, hem de çöküş devri İslâm aydınını anlamadan kendini tanıyamaz. İslâm aydını, çağdaş Batı medeniyetinin beraberinde getirdiği problemler üzerinde düşünebilmek için, Hristiyanlığın tarihini de bugünü de bilmek zorunda. Batı aydını da Doğu'yu tanımıyor, ya da tanıdığı kadarıyla Müslüman dünyanın yaşadığı gerçeği anlayıp kabullenebilmesi mümkün değil. İki taraf da birbirini tanıdığını zannediyor ama gerçekte birbirinden habersiz, birbirini olduğu gibi göremiyor. Ortaya çıkan bu karşılıklı bilgisizlik ve anlayışsızlık ta kültür tarihçilerini çok zor durumda bırakıyor. (Meriç, 1986, 169)

Cemil Meriç'in zikrettiği pek çok aydın var gibi görölse de esasında çok da geniş bir isim listesi üzerinden konuşmaz; belirgin bir hesaplama kaygısı da güdecek şekilde, etkilendiği, üzerinde durulması gerekenler bellidir. Hele ki son yıllarında Said Nursi üzerinde kendini dondurur. Meriç, Namık Kemal üzerinde çok sık durur. Ahmet Cevdet Paşa, Ali Suavi, Abdullah Cevdet gibi aydınlarla Tanzimat ve Meşrutiyet'i değerlendirir. Namık Kemal ile Cevdet Paşa arasında da mukayeseler yapar:

Cevdet Paşa medresenin sözüdür. Vakur, tedbirli, sorumluluğunu müdrik bir devlet adamı ve bir yazar. Namık Kemal, medresenin tezhibinden geçmemiş, kendi kişiliğini kendisi kurmuş, atak, coşkun ve her an yeni bir fetih peşinde bir gazeteci – şair. Cevdet Paşa ıslahatçıdır. Namık Kemal inkılapçı. Paşa maziden devraldığı bütün değerleri mükemmelleştirmek, korumak ister. Kemal için geçmiş, bütün ihtişamıyla tarihi bir dekor, saygı gösterilmesi gereken bir hatıradır. Ama yürüyüşüne engel olduğu zaman bu sevgili hatıraları üzülmekle de olsa bir yana itmekten çekinmez. Paşa, Ahmet Mithad Efendi ile her fedakârlığı göze alır. Gerçi Cevdet Paşa hem Namık Kemal çağlarının damgasını taşırlar. İkisi de edib, ikisi de hem Doğu'ya aşına, hem Batı'ya hayran. Cevdet, bütün ciddiliğine rağmen şairlikten kopmamıştır. Kemal'in coşkun mizacı tarihçiliğe özenmesini engellemez. Paşa, İbn Halduncudur, Kemal, daha destancı. Paşa, kendisiyle sona erecek olan bir zevk ve ihtisas dün-

yasının kemalidir. Bunun için, ne şakirdi vardır ne takipçisi. Kemal'i takip eden bütün Türk şair ve edipleri onun çocuğudur. Cevdet Paşa'nın Sedat Bey'den ve Fatma Aliye hanımdan başka ne çocuğu vardır, ne torunu. Bir kelimeyle, Kemal'in ailesi hala yaşamaktadır. Paşa'nın kökü ise kurumuş bulunuyor. (Meriç, 1986, 93-94)

Cemil Meriç gerilere giderek Biruni, İbn Haldun, İbn Sina, İbn Rüşd'ü çok iyi okumamız gerektiği kanaatindedir. Esasında İslâmcı düşünürlerle ilgili kanaatlerini serdederken kendi kavramları üzerinden yorumlar hatta bütünüyle biraz da Doğulu hikmet ve irfan geleneğinin ekseninde değerlendirmeler yapar. Şehbenderzade, Kenan Rifai, Said Nursi, Samiha Ayverdi, Erol Güngör, Sait Halim Paşa, Tunuslu Hayrettin Paşa ve tabi ki Akif bu geleneğe göre ele alınır. Paşa bilhassa Tunuslu Hayrettin Paşa'nın tekliflerini çeşitli yazılarında, kitaplarında ele alır. Onun "İslâm kalarak çağdaşlaşma" (Meriç, 1986, 109) formülü tam da Meriç'in modellemesine, diyalektğine, irfan fikrine uygundur.

Cemil Meriç'in Mehmed Akif ile ilgili fikirleri ise son derece karmaşık gel-gitlidir. Bir yandan Akif'e şair diyecek kadar sert olabilen Meriç fikri olarak onun çok önemli bir fonksiyon icra ettiği kanaatini, tam da Akif'e yeniden ihtiyaç duyulduğunu de dile getirir: "Akif çağının hiçbir problemini gözden kaçırmamış, uyanık ve ilerici bir Müslümandır. Kucağında yaşadığı toplumun bütün kepezeliklerini görmüş ve kurtuluşun gerçek İslâm'a dönüşte olduğunu idrak etmiştir. Şairdir, samimi ve dürüsttür. Bazılarının sandığı gibi mistisizmden eser yoktur Akif'te. Gerçekçi ve akılcı bir sanat adamıdır." (Meriç, 2004, 197)

Mehmed Akif, Afgani'nin talebesidir, şair bile değildir, birtakım fikirleri, sözleri manzum söylemiştir, o kadar. Akif kuvvetli bir nâsir de değildir. Zaten Akif bir vaizdir. İyi bir hatiptir. Necip Fazıl, sefiş, kumarbaz, içkicidir, halk kabul etmemiştir; aynen Tevfik Fikret gibi, o da içkicidir, halk reddetmiştir. Fakat *Söyleşiler*'inde onu sevdiğini belirtmeden edemez. Sohbetlerinde anlattığı İslâmcı portreler hakkında menfi kanaatlerini aktarır. Vahhabiliğin İslâmcılığa, Türk düşüncesine sızdığını ve etkili olduğunu belirtir. Aynı şekilde Erbakan'ın Müslümanlığına ne dereceye itimat edilir, bilinmez. Afgani ve Abduh İngiliz ajanıdır. Afgani peygamber kadar değer verilmiş, Türklerden bahsetmeyen, dinsiz, ıslahatçı, ilk Müslüman sosyalisttir. "Kafka kadar âdi bir adam gelmedi edebiyata. Pis âdi. İmanın kaybetmiş, pısırsık, ezik bir adam." Ziya Gökalp hasta, Yahya Kemal ve Yakup Kadri madrabaz, Sezai Karakoç onun için karanlık, Kilise kocar. Said mücahiddir, Ali Şeriatî'yi okumamıştır. Rene Guénon İslâm'dan

bahsetmemiştir, Muhammed İkbâl'e yetişemez. Babanzade Ahmed Naim Bey, kalabalıkta görülebilecek herhangi biri olmasa bile kadirbilmezliğe uğramıştır.

Sohbetler'inde yanına gelip giden bazı isimleri de anar, Yaşar Nuri Öztürk bunlardan biridir. *Pınar* dergisini, *Sebil*'i, Cevat Özkaya'yı, Ali Bulaç ve İsmet Özel'i de zikreder. Bulaç ile ilgili yargıları esasında kararsızlık içerir:

Ali Bulaç Mardinli. Yüksek İslâm ve İstanbul Üniversitesi Sosyoloji mezunu. 5-6 defa dersime geldi gitti. Benim talebemdi. Bende bıraktığı intiba: Yobaz denecek kadar ciddi. Bir şey yaptığına inanıyor. İslâmi mevzuda yazdığını söylüyor. 8. sayıdaki yazıyı beğendim. Bulaç'ın sanayileşme yazısı ütöpik. Fakat iyi bir müdafaa. Bunlar yobaz denecek kadar sert. Dergiler kısmı tam bir facia. İsmet Özel'in yazısı dergiler seviyesinde ciddi. Yalnız, bunu okuyanlar anlayabilir mi? Dergi yazısı olarak iyi. (Açıkgöz, 2005, 283)

Kendisinin yanına sık sık gidip gelen ama sonradan "aniden" kaybolan İsmet Özel için de *Jurnal*'de keskin, betimleyici ve aslında biraz da yön verici kanaatler belirtir. İsmet Özel mutlak olanı bulmuştur, Cemil Meriç hala arar:

Rimbaud'umuzu nasıl bir istikbal bekliyor, kestiremem. Türkçesi cılız, bodur ve musikisiz. Fransızca'yı ancak tefeül yolu ile sökmektedir. Sol, Nazım'a rakip diye alkışladığı Eskişehir'in bu kabiliyetli delikanlısını çoktan unuttu. Sağ, hiçbir zaman benimsemedi. Bu sağır kubbede hoş bir seda bırakabilecek mi? Wait and see.

Tabi Özel'in Eskişehir'le ilgisinin olmaması bir tarafa solun unuttuğu kanaati de hayli erkendir; sol İsmet Özel'i hiç unutmasa da Özel ne sola ne sağa, İslâmcıların arasına katılmaktan imtina etmeyi sürdürdü.

Cemil Meriç'in yalnızlık ve okunmama sızlanması, Türkiye'de aydının genel bir sorunudur. Dolayısıyla içinde bulunduğu kesimin ilgisizliği pek çok ismi "başka taraf"lara, "öteki mahallelere" itmiştir. Meriç, sosyalistlerle konuşurken "sağ" içinde görünmesinin ıstırabını rahatlıkla açıklayıp, izah etme hatta "hakaret" ederek hala sola ait olduğunu ispatlama çabası içindedir.

Sağcı dergi ve yayınevleriyle çalışmama gelince: bu yolu ben seçmedim. Solun kadirşinas davranışı beni ister istemez 'gerici'lerin kucağına değil, yanına itti. Bu yakınlığın fikri iffetim için bir tehlike teşkil etmediğini kitaplarımı okuyunca görürsün. Yalnızım ve yazdıklarım hiçbir yankı uyandırmıyor dostlar arasında. Aldanıp aldanmadığımı nasıl anlayabilirim?

Meriç, İslâmî kesimin öteki kesimleri için benzer ağır ithamları sürdürür:

Yeni Devir'de yazmak haysiyet kırıcı. Amenna, fakat şu veya bu sebepten beni tanıyan, saygı gösteren ve ısrarla makale talebinde bulunan bir yazı işleri müdürü var. İnsan, iltifata susuzdur. (Meriç, 1996, 192, 266 - 267)

Cemil Meriç hala kendini öte tarafta hisseder, fikri iffetini sağın iğfal ettiğini rahatlıkla belirtebilir. Hatta hakaretimiz biçimde İslâmî kesimi aşağılayarak konuşur. Meriç'in İslâmî kesim iltifatı nurculuk açısından çok daha enteresandır. Nurcular konusunda çok daha müsamahakâr ve ilgili gözüktüğü gibi onlardan gelen talepleri geri çevirmez.

Jurnal'de nurcuları ufukları dar, basık kafalı diye tanıtan Meriç, nurcuların gönül verdiği Said Nursi için "büyük bir insan" tabirini kullanır. Nurculuğun 60-70'lerde Müslüman kelimesinin yerine de kullanıldığı göz önüne alınırsa Meriç'in Nurculuğu merkeze yerleştirdiği görülür. Fakat muhtemelen bundan daha önemlisi, Said Nursi ve Nurcuların organizeliği, teşkilatçı karakteri, dünya sistemi nezdinde ya da Türkiye'deki sistemin "düşman" biçiminde değerlendirmemesinin, zamanın biraz da nurculukla şekillenmesinin Cemil Meriç'teki nurcu ilgisini gösterir. Ne kadar öne çıkarsa da nurculuğa da İslâmî kesimin tüm renklerine de yaklaşımı araçsaldır. Said Nursi'yi neredeyse mehdi diye anabilecek raddeye gelen Meriç, sırf Said Nursi "şimdi tarikat zamanı değil, hakikat zamanı" dediği için tarikatların lüzumsuz ve zararlı olduğu konusunda yorumlar yapar. Akif'i bile Said Nursi'nin gerisine koyar:

Hürmete layık başka bir adam tanımıyorum. Ben onu tanıdım. Ben Müslüman mütefekkir deyince, celadetiyle, cihadetiyle onu tanıdım, başka tanımadım. Hepsi pırt deyince kaçan, firar eden insanlar. Mehmet Akif de dahil. Bir tane başka görmedim ki... Ama mazide var. Onları da yazdım. Cevdet Paşa var, Tunuslu Hayreddin var. (Meriç, 2004, 70-73)

Sol-Liberal-İslâmcı İttifakının Kökleri ve Cemil Meriç

İktidar, ideolojik cemaatler, tarikatlar arasında aydınlar "yandaş" olmak ile "düşman/muhallif" kalmak arasında yer tutmak zorundadır. Dün olduğu gibi bugün de arada "hakikati haykıran entelektüel" olma ihtimali son derece güçtür. Bunu Meriç de kabul eder, "Yazı yazmak güç iş evladım. Hele namuslu yazmak" der. (Açıkgöz, 2005, 209)

Bugün entelektüeller uzun AK Parti iktidarı çerçevesinde özellikle 2011 yılından sonra kamplara ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Son yıllardaki siyasal olaylar, Gezi gibi hadiseler, 17 – 25 Aralık darbe girişimi, 2015 yılındaki seçimler, terör ve HDP gibi konular aydınlar arasındaki makasın açılmasını sağladı. Böyle ortamda sol ve liberaller ile İslâmî kesim içindeki bazı kalemler arasında ihtilaflar arttı; medyada yoğunlaşan düşünce hayatı bu açıdan “yandaş”larla muhalifler diye ortadan ikiye bölündü. Bazı durumlarda “vicdanlı” isimler bile bu taraflardan birine ağırlığını koymak durumunda kalır.

Esasında İslâmcıların, İslâmî kesimin sol ve liberal ağırlıklı “öteki mahalle”nin yazarlarına olan yönelimleri, onlarla yakın temasa geçmeleri, gerek maddi gerek kariyeristik yönlerden desteklemeleri 70’li yıllarda yoğunlaşır.

Bunda da bayraktarlığı Nurcular yapar. Cemil Meriç’in Nurcuları ayrı bir yere koymasının nedeni budur aslında. 40’lı yıllarda Türkiye’ye demokrasi gelmeden önce *Büyük Doğu* başta olmak üzere pek çok yayın organında sağ ve sol denebilecek kamplardaki aydınlar aynı mecrada buluşup yazı yazabiliyorlardı. 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında sadece ideolojiler arasında değil, her görüşün, fraksiyonun kendi içinde küçük gruplara bölünmesiyle birlikte aydınlar da “camia yazarı” haline geldi. Dolayısıyla camialar ve ideolojiler arasında bağ kurabilen, mahallelerin hepsinde yazı yazabilen aydın sayısı artmaya başladı. İslâmcıların, İslâmî kesimin el üstünde tutup, yayın organlarında ısrarla yazı yazmak istedikleri yazarların başında Cemil Meriç gelir. Kemal Tahir bir dönem İslâmî kesimin ilgi hanesinde görünse de yayın organlarında görünmedi; fakat Meriç gösterilen ilgiye, maddi desteğe bağlı olarak mektuplarından da izleneceği gibi İslâmî camianın farklı kompartımanlarında yazılar yazdı. Meriç’in önemli bir entelektüel olarak görünmesinde “soldan gelen” bir yazar olmasının etkisi büyüktür. Hele ki Batı’yı eleştirip doğuyu yücelten Cemil Meriç, mahallenin nice kaleminden daha saygın konumda yer alır.

İslâmî kesimin soldan gelene gösterdiği “orantısız ilgi” Cemil Meriç ile zirveye çıktı denebilir; bu geleneği nurcular başlatırken, Gülen grubu bilhassa 90’lardaki Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, Abant Toplantıları ile kurum-sallaştırdı. Tabi kendi camiasının yeteneklilerine küçümseyici, küçültücü hatta öldürücü biçimde yaklaşım da 70’li yıllarda genelleşti.

Kaynakça

- Açıköz, Halil (2005) *Cemil Meriç ile Sohbetler*. Doğu Kütüphanesi Yayıncılık.
- Meriç, Cemil (1974) *Umrandan Uygarlığa*. Ötüken Yayınevi.
- Meriç, Cemil (1986) *Kültürden İrfana*. İnsan Yayınları.
- Meriç, Cemil (1996) *Jurnal II*. İletişim Yayınları.
- Meriç, Cemil (2003) *Cemil Meriç ile Söyleşiler*. Çizgi Kitabevi.
- Meriç, Cemil (2004) *Bulutları Delen Kartal*. Ufuk Kitapları.
- Meriç, Cemil (2009) *Bu Ülke*. İletişim Yayınları.
- Özel, İsmet (1996) *Üç Mesele*. Şule Yayınları.
- Meriç, Cemil (1983) "Soruşturma-İnanmış Aydının Problemleri." *Mülakatlar*, Mayaş Yayınları.
- Meriç, Cemil (1976) *Bir Dünyanın Eşiğinde*. Ötüken Yayıncılık.
- Meriç, Ümit (2008b) *Babam Cemil Meriç*. İletişim Yayınları.